

15. Бойко Т. Фітосанітарний стан зелених насаджень міста Херсон. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30, № 4. С. 67–72.

16. The IUCN Red List of Threatened Species. 2012. URL: <http://www.iucnredlist.org>

17. Boiko T., Boiko P., Breus D. Optimization of shelterbelts in the steppe zone of Ukraine in the context of sustainable development. 18-th International multidisciplinary scientific geoconference SGEM 2018. 2018. Vol. 18. Issue: 3.2. DOI: 10.5593/sgem2018/3.2

18. Европейский Красный список животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения во всемирном масштабе. Нью-Йорк : Изд-во ООН, 1992. 167 с.

УДК 502.31:631.147

DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.120.39>

ОЦІНКА СИСТЕМИ ОРГАНІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ ДИКОРОСЛОЇ ПРОДУКЦІЇ

Василенко О.В. – к.с.-г.н., доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності,
Уманський національний університет садівництва

Гурський І.М. – к.с.-г.н., доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності,
Уманський національний університет садівництва

Шевченко Н.О. – к.екон.н., доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності,
Уманський національний університет садівництва

У цій роботі представлено огляд системи сертифікації дикорослої продукції, яка охоплює різні параметри, поточний сценарій та стратегії упровадження. Основною метою такої органічної сертифікації є офіційне запевнення зацікавлених сторін в тому, що певний об'єкт сертифікації (у цьому випадку – дикоросла флора) повністю відповідає екологічним критеріям, які вказують на наявність поліпшених екологічних характеристик.

Стурбованість тривожною ситуацією щодо стану природних ресурсів дикорослих рослин (лікарських трав, лісових ягід тощо), а також якості сировини привела до ідеї органічної сертифікації задля збереження та управління цими ресурсами.

Основна частина органічних сушених лікарських трав, заморожених і сушених диких ягід (переважно чорниця) на світовому органічному ринку – це продукція дикорослих рослин (близько 13 тисяч тон щорічно). Сертифіковані площі для збору дикорослих органічних трав та ягід у світі складають близько 36 млн. га. Основні країни-експортери цієї продукції – Фінляндія, Замбія, Танзанія. Загалом серед органічних площ у світі площі несільськогосподарського призначення (переважно збір дикорослих видів рослин) складають в середньому 32%.

За даними федерації органічного руху України, нині існує 50 органів іноземної сертифікації, діяльність яких дозволена в Україні. Частка операторів органічного ринку серед переробників сировини та заготівельників органічних дикорослих рослин складає близько 13%.

У цій статті синтезовано всі головні вимоги сертифікуючих органів щодо заготівлі дикорослої сировини, дотримання яких дозволить впевнитися в екологічній якості продукції, сприяти збереженню біологічного різноманіття та ефективному управлінню природними ресурсами нашої країни. Таким чином, удосконалення цього сектору торгівлі й дотримання вимог органічної сертифікації таких товарів дозволить Україні розширити асортимент експортованої органічної продукції, збільшити обсяг експорту та підтримати позитивну динаміку до євроінтеграції.

Ключові слова: органічна продукція, органічна сертифікація, дикоросла продукція, біологічне різноманіття.

Vasylenko O.V., Hurskyi I.M., Shevchenko N.O. Assessment of the organic certification system for wildy growing products

This article presents an overview of the certification system for wildy growing products, covering various parameters, the current scenario and implementation strategies. The main purpose of such organic certification is to formally assure stakeholders that a particular certification object (in this case wild flora) fully meets the environmental criteria that indicate improved environmental performance.

Concerns about the state of natural resources of wild plants (medicinal herbs, wild berries, etc.) and the quality of raw materials led to the idea of organic certification for the purpose of conservation and management of these resources.

The main part of organic dried medicinal herbs and frozen or dried wild berries (mainly blueberries) on the world organic market is the wildy growing products (about 13 thousand tons per year). Certified areas for picking wild organic herbs and berries in the world are about 36 million hectares. The main exporters of this product are Finland, Zambia and Tanzania. In general, among organic areas in the world, non-agricultural areas (mainly wild plants harvesting) average 32%.

According to the Federation of the Organic Movement of Ukraine, today there are 50 foreign certification bodies whose activity is allowed in Ukraine. And the share of organic market operators among processors of raw materials and producers of organic wild plants is about 13%.

This article synthesizes all the basic requirements of certification bodies for the procurement of wildy growing raw materials, compliance with which will ensure the environmental quality of products and contribute to the conservation of biodiversity and effective management of natural resources of our country. Thus, the improvement of this trade sector and compliance with the requirements of organic certification of such goods will allow Ukraine to expand the range of exported organic products, increase exports and maintain positive dynamics towards European integration.

Key words: organic products, organic certification, wildy growing products, biodiversity.

Постановка проблеми. Надмірний збір дикорослих лікарських рослин та ягід задля ринкового продажу може бути головною проблемою збереження та розвитку біологічного різноманіття, а також загрожувати самим видам, середовищу їхнього існування та засобам існування. Органічна сертифікація здатна покращити цю практику, особливо коли продажі здійснюються для більш заможних споживачів, які знають про етичне екологічне маркування [1].

Основною метою органічної сертифікації є офіційне запевнення зацікавлених сторін в тому, що певний об'єкт сертифікації повністю відповідає екологічним критеріям, які зазначають наявність поліпшених екологічних характеристик [2]. Але нині системи сертифікації органічних дикорослих продуктів недостатньо суворі, щоб мати значний вплив. Збирання дикої продукції (ягоди, горіхи, різні частини лікарських рослин, гриби, березовий чи кленовий сік тощо) задля продажу зазвичай відбувається у віддалених місцях, де мала ймовірність наукової експертизи. Закордонний досвід сприяння збереженню біорізноманіття в таких місцях передбачає деякі основні вимоги до ефективного управління природними ресурсами. Вони включають визначені сфери управління, різноманітні повноваження місцевих органів влади, участь громади у складанні та реалізації планів управління та адаптованість до місцевих умов у процедурах управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний термін «органічне сільське господарство» був запроваджений Міжнародною федерацією органічного руху (IFOAM) більше тридцяти років тому [3]. За цей час тема виробництва органічної продукції у світі і, зокрема, в Україні досліджувалася багатьма науковцями (Артиш В. А., Горб О. О., Борисова Н. М., Берлач Н. А., Головченко Д. С., Захарова Н. В., Гребенюк М. В., Зіновчук О. Т., Дудар О. І., Корніцька В. І., Ковальчук С. В., Кисіль Ю. О., Тараріко В. М., Камінський С. В., Писаренко П. М., Скрипчук Г. М. та іншими). Наукові праці цих дослідників стали основою вивчення органічного руху в Україні. В них висвітлено аналіз стану маркетингу органічної

продукції та досліджено проблеми розвитку органічного виробництва в Україні. Разом з цим нині відсутні наукові дослідження щодо органічної сертифікації не вирощеної, а дикорослої продукції, зокрема лісових ягід та лікарських рослин.

Постановка завдання. Нині Україна має значний потенціал для експорту органічної продукції; країна вже досягла певних результатів і має непогані перспективи щодо такої торговельної діяльності. Але однією з обов'язкових умов експорту органічної продукції в ЄС та інші країни є її сертифікація [4].

Мета цієї роботи – дослідження й оцінка існуючої системи органічної сертифікації дикорослої продукції. Для цього потрібно проаналізувати низку питань. По-перше, слід установити частку дикорослої продукції у загальному обсязі експорту органічних товарів, провести аналіз світового та вітчизняного досвіду сертифікації органічної дикорослої продукції, а також основних типів застосовуваних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий ринок органічної продукції становить більше 65 млрд. доларів США та має стійку тенденцію до збільшення. Згідно з останніми дослідженнями інституту органічного сільського господарства (FiBL), у світі 164 країни займаються виробництвом органічної сільськогосподарської продукції. Площі, зайняті під органічним господарюванням, становлять у середньому 38 млн. га, включаючи землі перехідного періоду. До найважливіших країн-виробників органічної продукції відносяться Австралія (12 млн. га), Аргентина (3,6 млн. га), США (2,2 млн. га), Китай (1,9 млн. га) та Іспанія (1,6 млн. га) (табл. 1). Світовими регіонами з найбільшими площами органічних сільськогосподарських угідь є Океанія (12,2 млн. га, або 32% світових органічних земель) та Європа (11,2 млн. га, або 30%), Латинська Америка (6,8 млн. га), Азія (3,2 млн. га), Північна Америка (3 млн. га), Африка (1,1 млн. га).

Мета нашої роботи – дослідження сертифікації органічних дикорослих рослин, тому крім типових органічних сільськогосподарських угідь виділяють також органічні несільськогосподарські землі (понад 31 млн. га), серед яких найбільшу площу займають території для збору дикорослих рослин та аквакультура, ліси й пасовища несільськогосподарського призначення. Загалом у світі налічується майже 70 млн. га органічних сільськогосподарських угідь та несільськогосподарських територій.

Основна частина органічних сушених лікарських трав та заморожених і сушених диких ягід (переважно чорниці) – це продукція дикорослих рослин (близько 13 тисяч тон щорічно на ринку). У 2018 році площі для збору дикорослих сертифікованих органічних диких трав та ягід склали близько 36 млн. га. Основні країни-експортери цієї продукції – Фінляндія (11,3 млн. га), Замбія (3,2 млн. га), Танзанія (2,4 млн. га). Серед органічних площ у світі території несільськогосподарського призначення (збір дикорослих рослин, бджільництво та інші) складають у середньому 32% [5].

Розширення ринку органічних товарів в Україні стримується певними чинниками, що гальмують його подальший розвиток, а саме: недосконалий науковий супровід органічного сектору торгівлі, низький рівень обізнаності населення щодо переваг органічної продукції, переважання експорту органічної сировини, відсутність державної підтримки, відсутність ефективної системи державного контролю за якістю продукції, недосконалість роботи системи захисту прав споживачів [6; 7].

Нині вітчизняна система органічного сільського господарства включає 421 тисяч гектарів органічних земель. Україна за цим показником займає 11-те місце серед європейських країн та 20-те – серед усіх країн світу. За останні п'ять років розмір органічних угідь збільшився на 54%.

Експортна орієнтація органічного виробництва України на світовий ринок характеризується позитивною динамікою. Це сприяє зростанню національної економіки держави й переходу до екологічної конверсії сільського господарства відповідно до Постанови Ради ЄС № 834/2007 щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів [8], Регламенту Комісії ЄС № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007» [9], Закону України № 5448-д «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [10], в яких передбачено основні механізми адаптації вітчизняної системи контролю якості органічної продукції до європейського законодавства та надання державної підтримки виробникам органічної продукції.

Окрім того, правові механізми функціонування процесу органічного виробництва та відповідного збуту передбачено в Угоді про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, де зазначено, що «співпраця має сприяти заохоченню сучасного і сталого сільськогосподарського виробництва, але з урахуванням захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема через поширення методів органічного виробництва; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору, ефективності ринків, умов для інвестування; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції та інше» [11].

З 1 січня 2021 р. вступив у дію новий Регламент Європейського Союзу 2018/848 про виробництво та маркування органічної продукції. Згідно з IFOAM EU, екологічні схеми виробництва органічної продукції повинні бути ретельно обґрунтованими задля того, щоб сприяти розвитку екологічної конверсії, що, в свою чергу, забезпечить реалізацію цілей зеленої економіки, включаючи органічне землеробство.

Під час становлення ринку органічної продукції особливого значення набуває система сертифікації органічної продукції. У кожній із країн ЄС систему сертифікації зазвичай представляє третя незалежна сторона, яка здійснює контроль виробництва та сертифікацію окремо від операторів ринку, залучених до органічного виробництва.

За даними федерації органічного руху України, нині існує 50 органів іноземної сертифікації, діяльність яких дозволена в Україні [12]. Крім того, в Україні налічується 429 операторів органічного ринку, з яких 375 є виробниками, решта – переробники та заготівельники так званих дикоросів [13].

Лікарські та ароматичні рослини, дикі ягоди є невід’ємною частиною біорізноманіття планети. В більшості країн, багатих на такі ресурси, практики збору диких рослин є джерелом засобів для існування великої кількості сільських жителів, тому дикоросла рослинність відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку їхніх громад. Стурбованість тривожною ситуацією щодо стану природних ресурсів дикоросів, якості сировини, а також соціальна експлуатація сільських громад призвела до ідеї органічної сертифікації задля збереження та управління цими ресурсами. З одного боку, сертифікація дикорослої сировини враховує екологічні, соціальні та економічні перспективи цих органічних ресурсів на ринку, з іншого боку, вона забезпечує участь багатьох зацікавлених сторін у вдосконаленні сектора торгівлі заготовленими дикоросами [14].

Система сертифікації дикорослої продукції сформована на чітких вимогах щодо її заготівлі (за даними «Органік стандарт»):

1. Збір дикорослих продуктів, які можуть вважатися органічними, повинен відбуватися на добре визначених територіях збору. Перелік вимог до таких територій досить жорсткий. Насамперед вони не повинні оброблятися будь-якими

агрохімічними засобами принаймні три роки. Для того, щоб це засвідчити, потрібно документальне підтвердження від власника території, або, якщо це державна власність, від відповідного органу, що здійснює державний контроль цієї території (лісництво, адміністрація громади тощо). Крім того, для кожної території збору має існувати бланк від сертифікаційного органу, що називається «Опис території збору». Крім того, кожна територія збору повинна щорічно інспектуватися. По-друге, існують чіткі рекомендації стосовно мінімальних відстаней від території збору до певних (потенційно небезпечних) об'єктів (50 км від радіаційних джерел, 5 км від урбанізованих територій, 1 км від індустріальних територій, 300 м від комунікацій та інтенсивних сільськогосподарських угідь, 100 м від сміттєзвалищ і кладовищ).

2. Для всієї території збору цієї сертифікованої органічної продукції повинні бути наявними карти з масштабом щонайменше 1:50000, де вказані межі території збору та зроблені відмітки про потенційні джерела забруднення.

3. На інтенсивних полях збір дикоросів заборонений, навіть якщо ці поля є органічними. Між інтенсивними сільськогосподарськими угіддями такий збір також забороняється. Ці землі мають бути виключені з територій збору та обов'язково позначені на карті. З некультивованих та екстенсивних полів можлива сертифікована заготівля дикорослої продукції, але за наступних умов: власник землі має бути проінформованим і надати відповідний дозвіл; землі є перелоговими протягом останніх 10 років; вказані в п. 1 цього переліку мінімальні дистанції дотримані.

4. Усі законодавчі вимоги щодо збору дикорослої продукції повинні враховуватися. Це означає, що популяція рослин не буде знищена, рослини з Червоної книги не повинні збиратися. В разі відсутності системи офіційних дозволів на обсяг збору має бути підтвердження від незалежних експертів щодо екологічно раціонального збору для кожного виду (моніторинг запасів тощо). Отже, збір дикоросів повинен бути екологічно безпечним та не загрожувати екосистемі.

5. Стосовно збирачів також існує перелік вимог: обов'язковою є наявність завчасно визначеного їхнього переліку, проведення інструктажу перед збором дикорослої продукції (фіксація в журналах), заборона збирати органічну та неорганічну продукцію разом.

За даними FIBL IFOAM, в Україні сертифіковано 550 тис. га дикоросів. В Україні існують сертифіковані компанії, які здійснюють збір органічної дикорослої продукції. Наприклад, підприємство «Рівнехолод» територіально зручно розташоване щодо центрів заготівлі дикорослих ягід (Полісся та екологічно чистий район України – Карпати).

Висновки і пропозиції. Отже, це дослідження дозволяє зробити висновок, що Україна має значний потенціал задля подальшого розвитку органічного виробництва, збирання сировини й торгівлі, що можна пояснити сприятливими природно-кліматичними умовами, родючими землями та зростаючим попитом на органічну продукцію як всередині країни, так і на експорт. Нині в нашій країні прийнята нормативно-правова база щодо здійснення органічного виробництва й торгівлі, яка включає правила сертифікації та маркування органічної продукції.

Рівень розвитку цієї сфери має велику перспективу. Це стосується й такого обмеженого сектору економіки, як торгівля місцевими дикоросами. Стурбованість тривожною ситуацією щодо стану природних ресурсів дикорослих рослин та якості сировини призвела до ідеї органічної сертифікації задля збереження та управління цими ресурсами. З одного боку, сертифікація дикорослої сировини

враховує екологічні, соціальні та економічні перспективи цих органічних ресурсів на ринку, з іншого – вона забезпечує участь багатьох зацікавлених сторін у вдосконаленні сектора торгівлі заготовленими дикоросами. Таким чином, удосконалення цього сектору торгівлі та дотримання вимог органічної сертифікації таких товарів дозволить Україні розширити асортимент експортованої органічної продукції, збільшити обсяги експорту та підтримувати позитивну динаміку в напрямку євроінтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Rudge J., Hamilton A. Developing organic certification for more sustainable harvesting of wild medicinal plants. *1st IFOAM Conference on Organic Wild Production*. 2006.
2. Давиденко О. Перспективи виходу українських виробників органічної продукції на європейський ринок з урахуванням вимог ЄС до екологічності продукції. *Знання європейського права*. 2021. Вип. 2. С. 66–69. DOI: <https://doi.org/10.32837/chem.v0i2.207>
3. Лупенко Ю. О. *Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року* / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
4. Шумейко О. Органічне агровиробництво України: тенденції розвитку та виклики інституціонального забезпечення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 2. С. 33–42.
5. The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2017 / Organic Farming and Market Development in Europe and the European Union. URL: <http://orgprints.org/31187/1/willer-et-al-2017-europe.pdf> (дата звернення 15.07.2021).
6. Зоря П. С. Виробництво екологічно чистої продукції: проблеми та виклики сьогодення. *Економіка і управління*. 2014. № 3. С. 45–50.
7. Танчик С. П., Цюк О. А., В'ялий С. О. Розвиток органічного землеробства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2009. Вип. 1. С. 11–15.
8. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (дата звернення 16.07.2021).
9. Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007». URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EC_Reg_889_2008_Implementing_Rules_UA.pdf (дата звернення 16.07.2021).
10. Закон України № 5448-д «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення 16.07.2021).
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU14097.html (дата звернення 15.07.2021).
12. Федерация органічного руху в Україні. URL: <https://organic-platform.org/federacziya-organichnogo-ruhu-ukrayiny-2/> (дата звернення 15.07.2021).
13. Organic Market Development in Ukraine. Available at. URL: <https://ukraine.fibl.org/en/ua-about-project.html> (дата звернення 15.07.2021).
14. Ray R., Asokan A., Bhattacharya P., Prasad R. The potential of certification for conservation and management of wild MAP resources. *Biodiversity and Conservation*. 2009 (18). P. 3441–3451. DOI: 10.1007/s10531-009-9653-z.